

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

Tijdvak 1
Dinsdag 18 mei
9.00–12.00 uur

Boekje met bronnen

Europa en de Buitenwereld (1150–1350)

bron 1

Een fragment uit het laatste deel van een moderne vertaling van de 'Reizen van Sint Brandaan', gemaakt op basis van een Nederlandstalig handschrift rond 1400. Het oudste Nederlandstalige handschrift van de 'Reizen van Sint Brandaan' verscheen rond 1150

1 Met nadruk geef ik nu de raad
2 dat niemand ze minacht of versmaadt,
3 Brandaans avonturen
4 en wat hij daarbij moest verduren,
5 en dat niemand zegt of 't ervoor zal houden
6 dat het leugens wezen zouden,
7 want het ligt beschreven in 't Latijn
8 in kloosters groot en klein
9 en op menige vrome plek op aard,
10 waar 't met eerbied wordt bewaard.
11 Want God toonde hem in 't bijzonder
12 iets van Zijn verborgen wonderen.
13 Ook de 'Spiegel'¹⁾ getuigt ervan.
14 Elk kome met zijn zonden dan
15 naar Brandaan, Gods goede vriend,
16 die Hem altijd heeft gediend,
17 opdat Brandaan vanaf heden
18 ons gedenke in zijn gebeden.

bron: W. Wilmink, De reis van Sint Brandaan, Amsterdam 1994, pag. 141 en 143

noot 1

De 'Spiegel' is een verwijzing naar het boek Spiegel Historiae van Jacob van Maerlant, geschreven in de jaren 1283–1288.

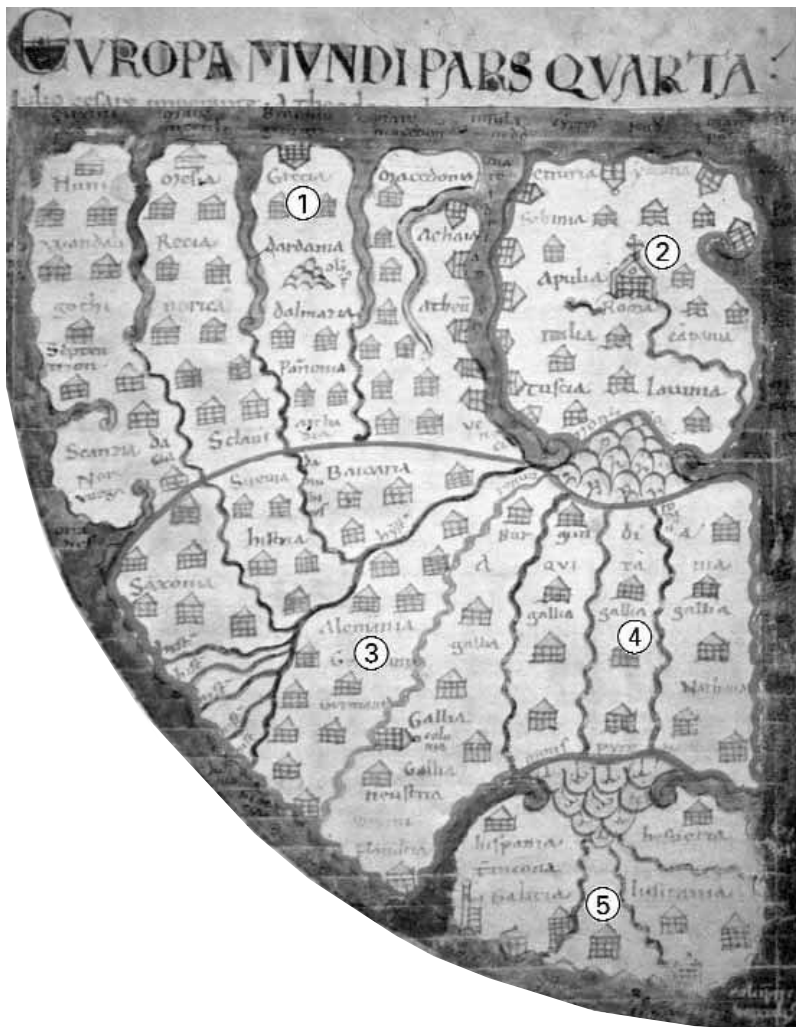
Twee fragmenten uit het verslag van de pauselijke gezant Johannes van Marignolli over zijn reis naar het hof van de Mongoolse groot-khan rond 1350

1 Tegen het einde van het derde jaar na ons vertrek van het pauselijk hof verlieten wij Almalik
 2 en reisden wij verder tot aan de 'Cyallos Kagon', wat zoveel betekent als 'door de wind
 3 opgeworpen zandheuvels'. Voor de Tartarentijd geloofde niemand dat de aarde hierachter
 4 bewoonbaar was of zelfs maar dat er nog land achter deze woestijn zou zijn. Maar de
 5 Tartaren zijn er met Gods toestemming en ten koste van een geweldige inspanning
 6 doorgetrokken en bevonden zich zo in wat door de filosofen wordt aangeduid als 'de hete en
 7 ondoordringbare zone'. En toch zijn de Tartaren haar overgestoken; en dat heb ik dus ook
 8 gedaan, twee keer nog wel. (...) Nadat wij deze woestijn doorgetrokken waren, kwamen we
 9 aan in Khanbalik, de hoofdstad van het Rijk van het Oosten.
 10 Wij bevoeren de Indische Zee tot Palmzondag en kwamen toen aan in Columbum, een van
 11 de beroemdste steden van Indië: de hele wereldproductie van peper komt hier vandaan. (...)
 12 Er is daar een kerk van Sint Joris, die toebehoort aan de Latijnse gemeenschap, bij welke ik
 13 verbleef. Ik heb deze kerk met prachtige schilderijen doen verfraaien en heb daar de heilige
 14 wet onderwezen. En nadat ik daar enige tijd vertoefd had, had ik het genoeg de prestatie
 15 van Alexander de Grote²⁾ te overtreffen, toen hij zijn zuil oprichtte in Indië. Want ik plaatste
 16 als mijn gedenkteken en tevens grensmaal een steen in de hoek van de wereld tegenover het
 17 Paradijs en zalfde hem met olie. Het was een marmeren pilaar met een stenen kruis erop,
 18 bedoeld – jawel – om te blijven staan tot het einde der tijden. Het pauselijk wapenschild en
 19 ook het mijne stonden erop gegraveerd, met inscripties zowel in Indisch als in Latijns
 20 letterschrift. Ik wijdde en zegende dit gedenkteken in de aanwezigheid van een onafzienbare
 21 volksmenigte, en ik werd in een draagstoel of 'palankijn' op de schouders van notabelen
 22 rondgedragen gelijk Salomo³⁾.
 23 Tenslotte, na een jaar en vier maanden, nam ik afscheid van de broeders en in het besef
 24 schitterend werk te hebben verricht (...) reisde ik verder over zee naar Seyllan, een
 25 beroemde berg recht tegenover het Paradijs. En van Seyllan tot het Paradijs is, volgens wat
 26 de inboorlingen zeggen op grond van de overlevering van hun voorouders, een afstand van
 27 veertig Italiaanse mijlen; zodat, naar men zegt, het geluid van het vallende water uit de
 28 fontein van het Paradijs daar te horen is.

ontleend aan: J.B. Ross en M.M. McLaughlin, The portable Medieval Reader, New York 1968, pag. 483 en 485–487

Alexander de Grote leefde van 356 tot 323 voor Christus. Hij was koning van Macedonië en veroverde het Perzische Rijk. Een volgende veldtocht bracht hem tot in de Indusvallei.

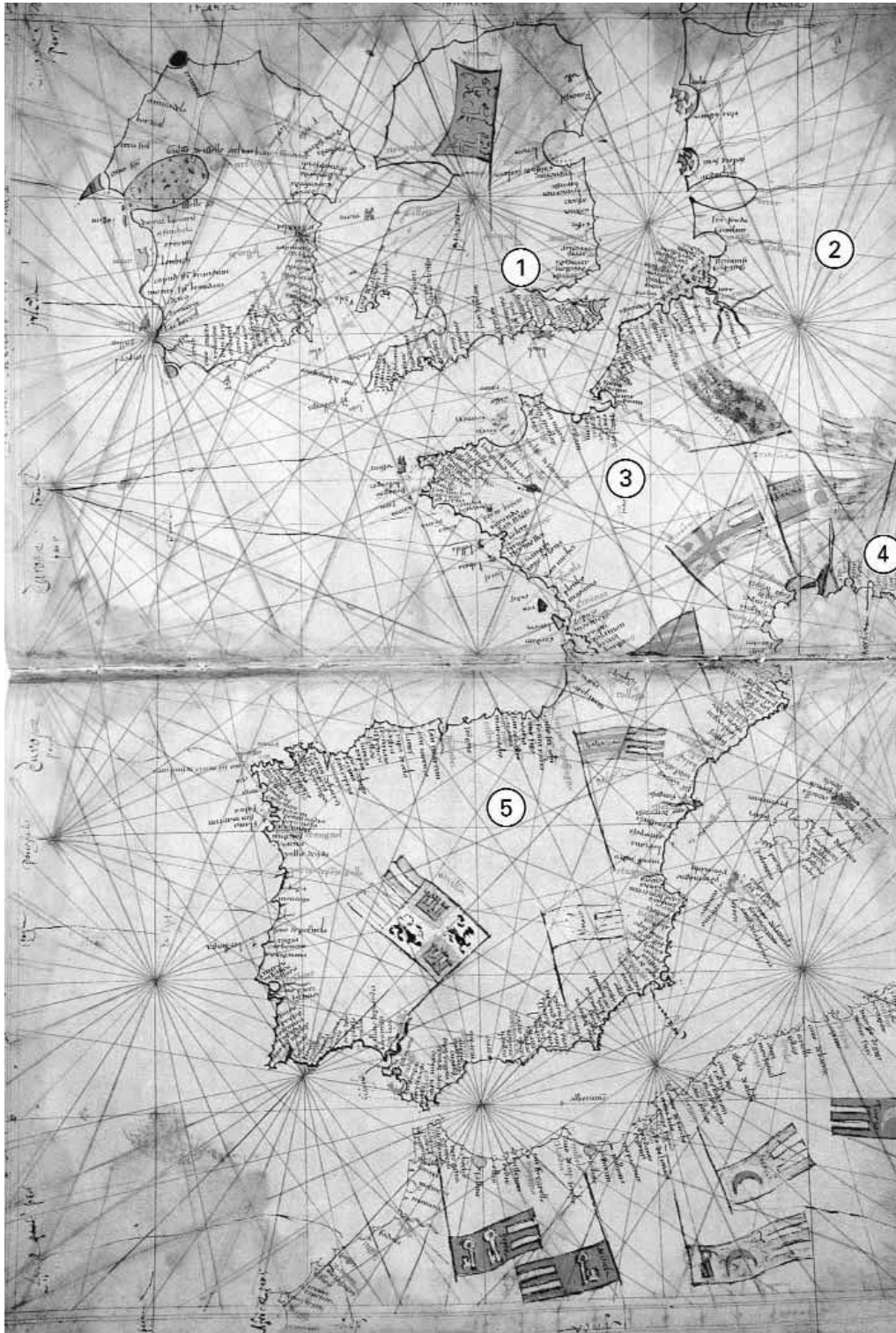
Salomo leefde van 972 tot 932 voor Christus. Hij was koning over Judea en Israël.

Legenda:

1. Griekenland
2. Italië
3. Duitsland
4. Frankrijk
5. Spanje

bron: D. Matthew, *Atlas van de Middeleeuwen*, Amsterdam/Brussel 1985, pag. 220

Legenda:

1. Engeland
2. Duitsland
3. Frankrijk
4. Italië
5. Spanje

bron: P.D.A. Harvey, *Medieval maps*, London 1991, pag. 42

In 1228 ging Frederik II, keizer van het Heilige Roomse Rijk en koning van Sicilië, op kruistocht. Daarmee vervulde hij een oude belofte, die hij steeds had uitgesteld, waardoor hij kort voor zijn vertrek door de paus uit de kerk was gestoten.

Frederik II kreeg na onderhandelingen met de sultan van Cairo, Al Kamel, de stad Jeruzalem in handen zonder dat er één klap gevallen was. Frederik werd vervolgens door de kadi (een islamitisch rechter) van Nabloes, Shams ad-Din, rondgeleid in de stad.

Van het verblijf van de keizer in Jeruzalem zijn verschillende verslagen bewaard gebleven. De volgende tekst is samengesteld uit fragmenten van twee Arabische kronieken, waarvan de betrouwbaarheid onduidelijk is

1 Vervolgens begaven wij ons naar de al-Aksa moskee. Hij bewonderde de bouw hiervan,
2 evenals van de Rotskoepel. Hij was gefascineerd door de schoonheid van de preekstoel en
3 besteeg de treden van de trap. Toen hij naar beneden kwam, pakte hij me bij de hand en
4 sleepte hij mij opnieuw naar de al-Aksa. Daar kwam hij een priester tegen die met de bijbel
5 in de hand naar binnen wilde gaan. De keizer viel grof tegen hem uit: „Wat heb je hier te
6 zoeken? Bij God, als een van jullie hier nog een voet durft te zetten, zal ik hem zijn ogen
7 uitsteken!” De priester ging bevend van angst weg.

1 Toen het tijdstip van het middaggebed was aangebroken en de oproep van de moëddzin⁴)
2 klonk, stonden al zijn pages⁵) en knechten op, evenals zijn leermeester, een Siciliaan met wie
3 hij alle hoofdstukken van 'Logica' (een boek van Aristoteles) las, en zij spraken hun gebed
4 uit, want zij waren allemaal moslims. (...)
5 Al-Kamel had aan de kadi van Nabloes, Shams ad-Din, opdracht gegeven de moëddzin te
6 zeggen dat ze tijdens het verblijf van de keizer in Jeruzalem niet hun minaretten moesten
7 beklimmen om in de heilige wijk tot gebed op te roepen. De kadi vergat het aan de moëddzin
8 te vertellen, en dus beklom de moëddzin Abd al-Karim bij het ochtendgloren zijn minaret en
9 begon de verzen uit de koran over de christenen op te zeggen, zoals „God heeft geen zoon”,
10 wat op Jezus, zoon van Maria sloeg en meer van zulke teksten. Die ochtend riep de kadi Abd
11 al-Karim bij zich en zei: „Wat heb je gedaan? Het bevel van de sultan was toch zus en zo.”
12 Hij antwoordde: „U hebt het me niet verteld, het spijt me.” De tweede nacht deed hij geen
13 oproep. De volgende ochtend riep de keizer de kadi (...) en zei: „Kadi, waar is de man die
14 gisteren de minaret besteeg en deze woorden sprak?” De kadi vertelde hem van de opdracht
15 van de sultan. „Daar heb je verkeerd aan gedaan, kadi; zou jij je gewoonten en recht en
16 geloof voor mij veranderen? Als jij in mijn land zou verblijven, zou ik dan opdracht geven
17 de klokken voor jou te laten zwijgen?”

ontleend aan: A. Maalouf, Rovers, Christenhonden, Vrouwenschenners, de kruistochten in Arabische kronieken, Utrecht/Antwerpen 1986, pag. 249–250; en: Arab Historians of the crusades, selected and translated from the Arabic sources by F. Gabrieli, translated from the Italian by E.J. Costello, London 1997, pag. 274–275

moëddzin = oproeper tot het gebed

page = schildknaap

Een nieuwe eeuw, nieuwe verhoudingen? Nederland 1880–1919: op het breukvlak van twee eeuwen

bron 6

Uit een rede van dr. A. Kuiper bij de herdenking van zijn 25-jarig jubileum als hoofdredacteur van De Standaard (1897)

1 Maar thans is het leven geheel iets anders geworden. Door de ganse omwenteling die op
2 technisch gebied tot stand kwam, is de gemeenschap tussen mens en mens in onze eeuw
3 zodanig versneld, dat het leven aan de man van onze dagen in één enkel uur meer trillingen,
4 machtiger opeenstapeling van gewaarwordingen, dichter vlucht van aandoeningen brengt,
5 dan in de dagen onzer vaders vaak op een halve dag. Dit snellere leven nu maakt dat het
6 leven minder gedempt in het gemoed schuilt, en klaarder op wil waken in het bewustzijn. En
7 dat klaarder opwaken in het bewustzijn eist natuurlijk, dat van alles wat er omgaat en
8 voorvalt, ons kennis en wetenschap worde aangebracht, en dat die kennis en wetenschap van
9 wat er omgaat, ons met de snelste snelheid bereike.
10 Daaruit is de vraag naar de dagbladders opgekomen en aan die behoefte kon alleen de
11 dagbladders voldoen. (...)
12 In dat dagblad toch is ons van Godswege het middel geschonken om, waar te grote vrijheid
13 en zelfstandigheid ons tegenwoordig geslacht den weg van het *individualisme* opdreef en er
14 also toe leidde om onze levenskringen te ontbinden, in de gewaarwordingen van ons
15 bewustzijn weer eenheid te brengen. (...)
16 En dit nu, dat herstellen van het *gemeenschappelijke* in ons bewustzijn te midden van ons
17 individualistisch uiteenlopend leven, dat is het waarvoor God de Heer ons het dagblad als
18 middel schonk.

ontleend aan: J.C. Boogman en C.A. Tamse (red), Emancipatie in Nederland: de ontvoogding van burgerij en confessionelen in de negentiende eeuw, Den Haag 1978, pag. 179–180

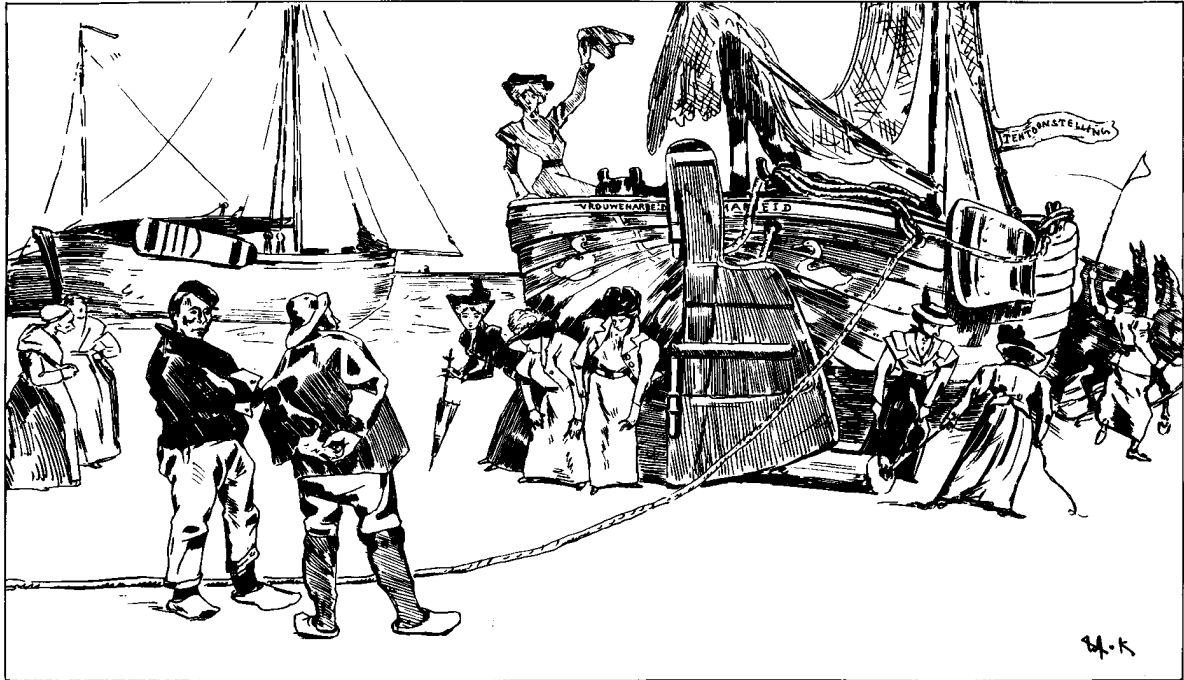
bron 7

De rooms-katholieke leider Schaepman merkt over de Encycliek Rerum Novarum het volgende op

1 Men heeft geprobeerd de ijzeren loonwet van Ricardo en Lasalle voor een leugen uit te
2 maken, maar nog steeds bestaat zij, nog steeds geldt in werkelijkheid: het gemiddelde loon is
3 het onontbeerlijke om te leven, het onontbeerlijke dat normaal nodig is voor het
4 voortbestaan en de voortplanting. Het gemiddelde loon komt in ieder geval niet uit boven
5 wat normaal nodig is; als het door de wet van vraag en aanbod daalt, dan moet het leven, het
6 dagelijks leven van de werknemer zich daarbij aanpassen. Door deze ijzeren loonwet heeft
7 men de werknemer gemaakt tot iemand, die – zoals je dat noemt – leeft van de hand in de
8 tand. (...)
9 Maar er is meer. De ijzeren loonwet en de strijd tussen arbeid en kapitaal zijn
10 onafscheidelijk met elkaar verbonden. Uit het misbruik van het kapitaal is de ijzeren
11 loonwet geboren en de ijzeren loonwet heeft arbeid en kapitaal gemaakt tot broers, die met
12 elkaar vechten en die elkaar des te feller haten, omdat zij in Gods orde broers zijn. Dat
13 misbruik van het kapitaal vindt zijn oorsprong in die noodlottige dwaling, die alleen winst
14 beschouwt als vrucht van arbeid; winst hetzij van de ondernemer hetzij van het kapitaal,
15 hetzij van beiden. Die dwaling die het loon rekent tot de onvermijdelijke onkostenposten en
16 die vindt, dat de vruchten van de arbeid verkregen worden door verlies van krachten. Deze
17 dwaling, die geleid heeft tot het ontstaan van de schandelijke woeker, die de Encycliek met
18 zo'n felle bewoordingen brandmerkt, die dwaling heeft een einde gemaakt aan de
19 verhouding, de broederlijke verhouding tussen wat je vroeger noemde de patroon en de
20 arbeider; zij heeft de laatste gemaakt tot een instrument om winst te behalen, niet tot
21 medewerker, die hij in beginsel is en eigenlijk moet zijn.

ontleend aan: H.J.A.M. Schaepman, 'Rerum Novarum'. rede over de jongste Encycliek van Z.H. Paus Leo XIII in: De sociale kwestie Rerum Novarum: een verkenning in verleden en toekomst, Kampen 1991, pag. 62–63

Mare Liberum (= de zee is vrij)

Onderschrift bij de prent:

De Scheveninger: De zee is vrij. As i nou maar zee kan bouwen (zeewaardig is)

Toelichting:

Scheveningen had in die tijd geen haven. De vissersschepen werden vanaf het strand met behulp van paarden in zee getrokken.

bron: tekening van W. van Konijnenburg in de Nederlandse Spectator van 9 juli 1898, no. 28

Aantallen en percentages vrouwelijke leden van de vier landelijke bonden van handels- en kantoorbedienden in Nederland 1885-1919

	Mercurius Opgericht 1882 (neutraal/liberaal)			Christelijke Vereeniging Opgericht 1894 (protestants-christelijk)		
	Aantal vrouwen	Percentage vrouwen van het totaal	totaal aantal leden	Aantal vrouwen	Percentage vrouwen van het totaal	totaal aantal leden
1885			177			
1890			414			
1895			728			50
1900			1.593			184
1905			2.124			434
1906			1.665			443
1910			1.629			815
1911	47	3	1.577			840
1915	145	5	2.648			831
1918	364	8	4.405	31	2	1.347
1919	654	11	6.139	138	6	2.195

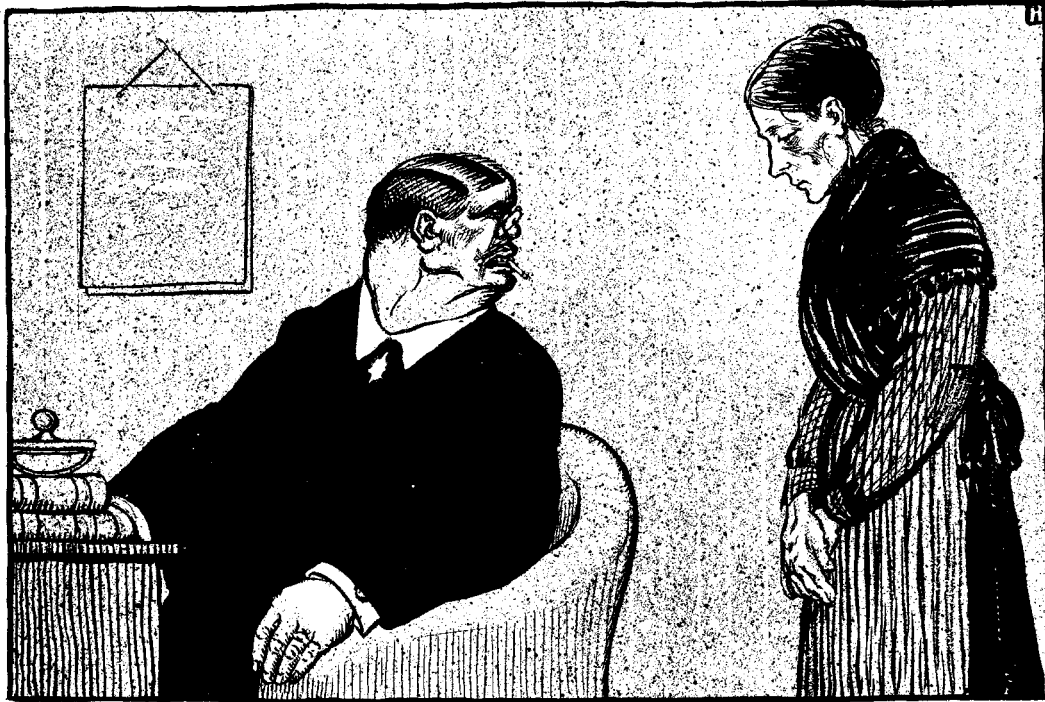
	St. Franciscus Opgericht 1903 (rooms-katholiek)			Algemeene Opgericht 1905 (socialistisch)		
	Aantal vrouwen	Percentage vrouwen van het totaal	totaal aantal leden	Aantal vrouwen	Percentage vrouwen van het totaal	totaal aantal leden
1885						
1890						
1895						
1900						
1905			230			
1906			305	24	11	213
1910			200	*	*	972
1911	24	10	242	252	21	1.220
1915	102	13	767	437	25	1.733
1918	553	30	1.832	835	27	3.146
1919	1.064	32	3.342	996	25	4.005

* geen gegevens bekend

ontleend aan: F. de Haan, Sekse op kantoor: over vrouwelijkheid, mannelijkheid en macht, Nederland 1860–1940, Hilversum 1992, pag. 414–415

bron: A. Aarsbergen e.a., *Kroniek van Nederland*, Amsterdam 1987, pag 793

De industrie gaat voor.

De Fabrikant: „De vorige maand heb je vijf volle dagen vrij gehad om te bevallen, nou moet je al weer een dag weg om het jong onder den grond te stoppen, waar gaat het op die manier met mijn zaken heen?”

bron: L. de Vries, Het beste van Albert Hahn, Amsterdam/Brussel 1984, pag 51

Einde